

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001

Εμείς και οι Άλλοι: Μελετώντας τα Στερεότυπα των Παιδιών για Τέσσερις Εθνικές Ομάδες*

Δέσποινα Σακκά, Φιριδίκη Ορδουμποζάνη**

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η δημιουργία στερεοτύπων για μια ομάδα (εθνική ή άλλη) είναι μια αναπόφευκτη διαδικασία, κοινή στους ανθρώπους. Η σημασία των στερεοτύπων έγκειται στο γεγονός ότι συνδέονται στενά με την προκατάληψη και ενίοτε μπορεί να οδηγήσουν σε διάκριση υπέρ ή εις βάρος μιας ομάδας (Χαντζή, 1999). Όπως υποστηρίζουν οι Stroebe & Insko (1989), με τον ίδιο τρόπο που οι πεποιθήσεις αποτελούν βασικό στοιχείο των στάσεων, έτσι και τα στερεότυπα αποτελούν βασικό στοιχείο της προκατάληψης.

Στο σημείο αυτό πρέπει να πούμε ότι κεντρική θέση στις νεότερες θεωρίες (θεωρίες της κοινωνικής ταυτότητας και της αυτο-κατηγοριοποίησης) που αποπειρώνται να ερμηνεύσουν τα στερεότυπα κατέχει η κατηγοριοποίηση ως γνωστική διαδικασία που απλοποιεί την επεξεργασία πληροφοριών. Πιο συγκεκριμένα, τα στερεότυπα προκύπτουν από την τάση του ατόμου να απλοποιήσει την περίπλοκη κοινωνική πραγματικότητα για να μπορέσει να ανταπεξέρθει στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος (Hantzi, 1997).

Τα στερεότυπα και η προκατάληψη έχουν γίνει αντικείμενο πληθώρας ερευνών στο διεθνή χώρο. Ωστόσο η διαμόρφωση των στερεοτύπων και της προκατάληψης στα παιδιά έχει διερευνηθεί ελάχιστα. Σύμφωνα, λοιπόν, με τις μελέτες που εξετάζουν τη διαδικασία ανάπτυξης στερεοτυπικών αντιλήψεων, τα παιδιά φαίνεται ότι κατατάσσουν τους ανθρώπους σε κατηγορίες από πάρα

* Ειδικότερα ιδιαίτερα τους διευθυντές και τους δασκάλους των σχολείων καθώς και τους μαθητές και τις μαθήτριες που έλαβαν μέρος σε όλα τα στάδια της μελέτης. Η πραγματοποίηση της έρευνας θα ήταν αδύνατη χωρίς αυτούς.

** Διεύθυνση: Δέσποινα Σακκά, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Νέα Χηρή, 68100 Αλεξανδρούπολη. Τηλ.: 0551-39820, Fax: 0551-40052, E-mail: dsakka@eled.duth.gr

πολύ νωρίς. Έχει βρεθεί για παράδειγμα, ότι τα παιδιά διακρίνουν και κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους ανάλογα με το φύλο από την ηλικία των 3 ετών (Slaby & Frey, 1975· Yee & Brown, 1994) ενώ είναι σε θέση να ομαδοποιήσουν τους ανθρώπους με βάση την εθνικότητα στην ηλικία των 6 ή 7 ετών (Lambert & Klineberg, 1967· Doyle & Aboud, 1995).

Μολονότι τα παιδιά χρησιμοποιούν τις ίδιες κατηγορίες με τους ενήλικες, οι αντιλήψεις που έχουν για τα χαρακτηριστικά των μελών μιας κατηγορίας μπορεί να διαφέρουν από αυτές των ενηλίκων. Τα μικρότερα παιδιά (5 ή 6 ετών) για παράδειγμα, περιγράφουν τον εαυτό τους και τους άλλους προτάσσοντας εξωτερικά και φυσικά χαρακτηριστικά όπως το ύψος, το χρώμα των μαλλιών και τον τρόπο ντυσίματος. Αντίθετα τα μεγαλύτερα παιδιά (μέση παιδική ηλικία) κατηγοριοποιούν με βάση τόσο τα σωματικά όσο και τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά όπως, για παράδειγμα, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας (Damon & Hart, 1982· McGuire & McGuire, 1987· Sani et al, in press).

Παρόμοιες διαφοροποιήσεις στις αντιλήψεις των παιδιών ανάλογα με την ηλικία εντοπίζονται και σε εκείνες τις μελέτες που αναφέρονται στα στερεότυπα των παιδιών για τη δική τους εθνική ομάδα ή για τους «ξένους». Σύμφωνα με τους Lambert & Klineberg (1967), οι περιγραφές των μικρότερων παιδιών για τους «ξένους» είναι πιο απλοϊκές από εκείνες των μεγαλύτερων και χαρακτηρίζονται από το συναίσθημα. Αντίθετα, οι εκτιμήσεις των μεγαλύτερων παιδιών είναι πιο σύνθετες και βασίζονται τόσο στο συναίσθημα όσο και στη γνώση εφόσον τα παιδιά καθώς μεγαλώνουν γνωρίζουν περισσότερα για εκείνες τις εθνικές ομάδες προς τις οποίες δίδονται θετικά (Lambert & Klineberg, 1967).

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι τα παιδιά όχι μόνο κατατάσσουν τους ανθρώπους σε κατηγορίες αλλά τείνουν να αξιολογούν τα μέλη της ενδο-ομάδας θετικότερα από τα μέλη άλλων ομάδων από πολύ νωρίς. Σύμφωνα με τους Clark, Hocevar & Dembo (1980), οι θετικές στερεοτυπικές αντιλήψεις των παιδιών για τα μέλη της ενδο-ομάδας αρχίζουν να αναπτύσσονται από την ηλικία των 4 ετών.

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, η ενδο-ομαδική εύνοια (η τάση, δηλαδή, να ευνοείται η ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο) συνδέεται με την ταύτιση του ατόμου με αυτήν την ομάδα. Στο πλαίσιο αυτό, όσο περισσότερο τα άτομα θεωρούν τον εαυτό τους μέλος μιας ομάδας, τόσο πιο πολύ ωθούνται να αποδίδουν θετικά χαρακτηριστικά στην ομάδα τους, και συνεπώς να διαμορφώνουν και να διατηρούν μια θετική κοινωνική ταυτότητα (Tajfel et al, 1971).

Εκτός όμως από την υποκειμενική ταύτιση με μια ομάδα, σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη της ενδο-ομαδικής εύνοιας φαίνεται να παίζει και η γνώση που μοιράζονται τα μέλη μιας κοινωνίας ή/και κοινότητας. Όπως υποστηρίζουν οι M. Bennett et al (1998), τα παιδιά δέχονται θετικές πληροφορίες για τη δική τους εθνική ομάδα από μικρή ηλικία, πριν ακόμα συντελεστεί η υποκειμενική ταύτιση με την ομάδα. Συνέπεια αυτού του γεγονότος είναι η δημιουργία και η ενίσχυση της ενδο-ομαδικής εύνοιας.

Τα παιδιά ωστόσο, φαίνεται να εκτινένται τόσο σε θετικές όσο και σε αρνητικές πληροφορίες για τις «άλλες» εθνικές ομάδες. Σύμφωνα με τους Buchanan-Barrow et al (1999), οι οποίοι εξέτασαν τα στερεότυπα των παιδιών για «ουδέτερες» και «εχθρικές» προς τη χώρα τους εθνικές ομάδες, τόσο τα μικρότερα όσο και τα μεγαλύτερα παιδιά φαίνεται να υιοθετούν αρνητική στάση για εκείνες τις εθνικές ομάδες που θεωρούνται «εχθρικές».

Λαμβάνοντας υπόψη όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς επίσης και το γεγονός ότι οι πρώτες εμπειρίες του ατόμου συντελούν στη μετέπειτα δημιουργία αντιλήψεων τόσο για την εθνική ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο όσο και για τους «ξένους» (Lambert & Klineberg, 1967), η παρούσα μελέτη επιχειρεί να εξετάσει τα στερεότυπα παιδιών σχολικής ηλικίας για άτομα που προέρχονται από τέσσερις διαφορετικές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Γιουγκοσλαβία).

Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει τα στερεότυπα των παιδιών για τα μέλη της ενδο-ομάδας (Έλληνες) καθώς και τα στερεότυπα για τρεις εθνικές ομάδες (Ιταλοί, Αμερικανοί, Γιουγκοσλάβοι) των οποίων οι χώρες, μαζί με την Ελλάδα, ενεπλάκησαν με διαφορετικό τρόπο η κάθε μία στις πρόσφατες στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Κόσοβο (Μάιος-Ιούνιος, 1999).

Σύμφωνα με την παρουσίαση των γεγονότων, εκείνη την εποχή, από τα ελληνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής ήταν μία από τις ηγέτιδες χώρες- μέλη του NATO η οποία έπαιξε κύριο ρόλο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις ενάντια στη Γιουγκοσλαβία. Αντίθετα, η Ελλάδα και η Ιταλία, χώρες- μέλη του NATO, έπαιξαν δευτερεύοντα ρόλο ενώ η Γιουγκοσλαβία βρέθηκε σε θέση άμυνας. Επιπρόσθετα η Ελλάδα ζήτησε δημόσια να διαφοροποιήσει τη θέση της από αυτήν του NATO, λόγω της γειτνιάσής της με τη Γιουγκοσλαβία.

Μέθοδος

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Γιουγκοσλαβία (Μάιος- Ιούνιος 1999). Στη μελέτη συμμετείχαν 102 παιδιά ηλικίας 11 με 12 ετών (35 αγόρια και 67 κορίτσια). Τα παιδιά φοιτούσαν στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού και προέρχονταν από ένα σχολείο της Κομοτηνής και δύο της Θεσσαλονίκης.

Ζητήθηκε από τα παιδιά να περιγράψουν τις τέσσερις εθνικές ομάδες (Αμερικανοί, Ιταλοί, Έλληνες και Γιουγκοσλάβοι) αποδίδοντας χαρακτηριστικά που κατά τη γνώμη τους είναι αντιπροσωπευτικά της κάθε εθνικής ομάδας. Τα χαρακτηριστικά επιλέχθηκαν βάσει ενός καταλόγου που περιελάμβανε θετικά (14) και αρνητικά (13) επίθετα-χαρακτηριστικά.

Η κατασκευή του καταλόγου βασίστηκε σε προκαταρκτική μελέτη κατά την οποία αρχικά ζητήθηκε από μια ομάδα παιδιών να περιγράψουν ελεύθερα τα χαρακτηριστικά της κάθε εθνικής ομάδας χρησιμοποιώντας όποια επίθετα επιθυμούν. Στη συνέχεια κατασκευάστηκε κατάλογος 27 επιθέτων βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους στις περιγραφές των παιδιών. Τέλος, ζητήθηκε από μια άλλη ομάδα παιδιών να αξιολογήσει τα χαρακτηριστικά ως θετικά και αρνητικά. Τα παιδιά που έλαβαν μέρος στο προκαταρκτικό στάδιο ήταν της ίδιας ηλικίας με εκείνα που συμμετείχαν στη μελέτη αλλά προέρχονταν από διαφορετικά σχολεία.

Για τον εντοπισμό των διαφορών στην περιγραφή των τεσσάρων εθνικών ομάδων, χρησιμοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Cochran's Q ο οποίος εφαρμόστηκε για κάθε ένα από τα χαρακτηριστικά του καταλόγου.

Αποτελέσματα

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις τέσσερις ομάδες, σε όλα τα χαρακτηριστικά εκτός από τα «δειλός» και «τεμπέλης».

Η περιγραφή των Αμερικανών από τα παιδιά είναι σε σημαντικό βαθμό πιο αρνητική σε σχέση με την περιγραφή των άλλων εθνικοτήτων και επικεντρώνεται κυρίως σε χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν ισχύ. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 2, τα παιδιά περιέγραψαν τους Αμερικανούς κυρίως ως σκληρούς, πονηρούς, ψυχρούς και κακούς. Η απόδοση ισχύος στους Αμερικανούς φαίνεται και από το γεγονός ότι τα παιδιά απέδωσαν σε αυτούς το χαρακτη-

ριστικό «δυνατός» σε πολύ υψηλότερο βαθμό από ότι στους Γιουγκοσλάβους (Πίνακας 1). Επιπλέον, οι Αμερικανοί χαρακτηρίστηκαν ως πιο εχθρικοί, φιλοπόλεμοι, βίαιοι και κυριαρχικοί από όλες τις υπόλοιπες εθνικές ομάδες (Πίνακας 2), γεγονός που ενισχύει τις παραπάνω διαπιστώσεις.

Πίνακας 1

Θετικά χαρακτηριστικά: Cochran's, συχνότητα και ποσοστό εμφάνιση κάθε χαρακτηριστικού ανά εθνική ομάδα.

Χαρακτήρ/κά	Συχν.	%	Συχν.	%	Συχν.	%	Συχν.	%	Cochran's Q p
Καταδιωγμένος	1	1	36	36	0	0	1	1	Q(3)=100.39.000
Ικανός	31	31	10	10	9	9	8	8	Q(3)=30.00.000
Δημοκρατικός	49	49	7	7	16	16	6	6	Q(3)=82.31.000
Δίκαιος	41	41	16	16	16	16	0	0	Q(3)=61.97.000
Έντιμος	39	39	23	23	22	22	2	2	Q(3)=44.59.000
Αγαθός	31	31	24	24	12	12	1	1	Q(3)=41.2.000
Ταπεινός	9	9	23	23	3	3	2	2	Q(3)=35.28.000
Πολιτισμένος	47	47	17	17	42	41	19	19	Q(3)=36.42.000
Έξυπνος	61	61	11	11	40	39	32	31	Q(3)=60.68.000
Εργατικός	43	43	30	30	20	20	8	8	Q(3)=43.45.000
Επιτυχημένος	22	22	0	0	9	9	11	11	Q(3)=28.82.000
Ζεστός	47	47	16	16	14	14	2	2	Q(3)=65.95.000
Φιλειργηνικός	62	62	17	17	18	18	1	1	Q(3)=110.88.000
Δυνατός	31	31	7	7	14	14	55	54	Q(3)=70.21.000

Οι μαθητές και οι μαθήτριες που συμμετείχαν στη μελέτη περιέγραψαν τους Έλληνες θετικότερα από τις υπόλοιπες εθνικές ομάδες αποδίδοντάς τους θετικά χαρακτηριστικά σε μεγάλη ποσοστά. Οι Έλληνες κυρίως περιγράφονται ως πιο ικανοί, δίκαιοι, αγαθοί, εργατικοί, ζεστοί και φιλειργηνικοί σε σχέση με τις άλλες εθνικότητες και ιδίως τους Αμερικανούς. Επιπλέον, οι Έλληνες χαρακτηρίζονται ως περισσότερο δημοκρατικοί και πολιτισμένοι από τους Γιουγκοσλάβους και τον Αμερικανούς, καθώς και πιο έξυπνοι και δυνατοί από τους Γιουγκοσλάβους (Πίνακας 1).

Τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην παρούσα μελέτη θεωρούν τους Γιουγκοσλάβους ως εκείνη την ομάδα που έχει τη λιγότερη δύναμη. Ειδικότερα, οι Γιουγκοσλάβοι περιγράφονται, από τη μια, ως αρκετά πιο έντιμοι, αγαθοί και ταπεινοί από τους Αμερικανούς. Από την άλλη, θεωρούνται ως οι πλέον κα-

ταδιωγμένοι αλλά και οι λιγότερο δυνατοί και επιτυχημένοι απ' όλους (Πίνακας 1). Τέλος, θεωρούνται ως λιγότερο εχθρικοί, σκληροί, βίαιοι και κυριαρχικοί από όλες τις ομάδες και κυρίως τους Αμερικανούς (Πίνακας 2).

Η αντίληψη που έχουν διαμορφώσει τα παιδιά για τους Ιταλούς είναι μάλλον ουδέτερη. Οι Ιταλοί θεωρούνται ως περισσότερο πολιτισμένοι και έξυπνοι από τους Γιουγκοσλάβους και περιγράφονται ως σχετικά έντιμοι, εργατικοί, φιλειθνητικοί (Πίνακας 1) και πονηροί (Πίνακας 2).

Πίνακας 2

Αρνητικά χαρακτηριστικά: Cochran's Q, συχνότητα και ποσοστό εμφάνισης κάθε χαρακτηριστικού ανά εθνική ομάδα.

Χαρακτήρ/κά	Συχν.	%	Συχν.	%	Συχν.	%	Συχν.	%	Cochran's Q p
Αναξιάπιστος	1	1	36	36	0	0	1	1	Q(3)=13.28.004
Δειλός	4	4	2	2	8	8	9	9	Q(3)=6.23.100
Τεινέλης	6	6	1	1	8	8	8	8	Q(3)=6.44.092
Ανταγωνικός	8	8	3	3	5	5	29	28	Q(3)=42.21.000
Εχθρικός	1	1	1	1	6	6	43	42	Q(3)=108.32.000
Σκληρός	0	0	2	2	4	4	35	34	Q(3)=86.22.000
Φιλοπόλεμος	2	2	3	3	3	3	49	48	Q(3)=118.58.000
Πονηρός	12	12	4	4	15	15	37	36	Q(3)=39.97.000
Βίαιος	1	1	0	0	7	7	57	56	Q(3)=141.00.000
Κακός	1	1	1	1	6	6	64	63	Q(3)=166.94.000
Κυριαρχικός	4	4	2	2	3	3	73	72	Q(3)=193.17.000
Φανατισμένος	2	2	4	4	3	3	25	25	Q(3)=42.03.000
Ψυχρός	3	3	4	4	6	6	39	38	Q(3)=76.56.000

Συζήτηση - Συμπεράσματα

Όπως ήταν αναμενόμενο, τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης δείχνουν ότι η περιγραφή των Ελλήνων ήταν η πλέον θετική, γεγονός που αποκαλύπτει την τάση των παιδιών να ευνοήσουν την εθνική ομάδα της οποίας είναι μέλη. Σε ποιο βαθμό, η παρατηρούμενη ενδο-ομαδική εύνοια αποτελεί συνέπεια της ταύτισης των παιδιών με τα μέλη της ενδο-ομάδας ή/και της έμβασής τους σε θετικές πληροφορίες για την τελευταία; Τα δεδομένα μας δε μας επιτρέπουν να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα με βεβαιότητα.

Δεδομένου, ωστόσο, ότι τα παιδιά αρχίζουν να κατηγοριοποιούν τους εαυτούς τους σε επίπεδο εθνικότητας από την ηλικία των 6 ή 7 ετών (Lambert & Klineberg, 1967· Bennett et al, 1998), μπορούμε να πούμε ότι η θετική περιγραφή των Ελλήνων έχει κατ'αρχάς σχέση με το γεγονός ότι τα παιδιά νοιώθουν ως μέλη αυτής της ομάδας. Ωστόσο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι απόψεις των παιδιών για τις τέσσερις εθνικές ομάδες φαίνεται να επηρεάζονται και από το είδος των πληροφοριών στις οποίες έχουν ειπεί.

Πιο συγκεκριμένα, σε συμφωνία με προηγούμενες μελέτες (Bennett et al, 1998· Buchanan-Bargow et al, 1999), τα παιδιά περιέγραψαν μάλλον θετικά εκείνες τις εθνικές ομάδες οι οποίες θεωρούνται γενικά «φιλικές» ή «ουδέτερες» προς την Ελλάδα (Ιταλοί, Γιουγκοσλάβοι). Εξάφραση αποτελεί η ομάδα των Αμερικανών στην οποία αποδόθηκαν σχεδόν αποκλειστικά αρνητικά χαρακτηριστικά. Όπως ήδη ειπώθηκε, τα παιδιά περιέγραψαν τους Αμερικανούς κυρίως ως σκληρούς, πονηρούς, ψυχρούς και κακούς ενώ ταυτόχρονα τους απέδωσαν χαρακτηριστικά τα οποία υποδηλώνουν άσκηση δύναμης και εξουσίας.

Σε ποιο βαθμό, τα παραπάνω αποτελέσματα έχουν σχέση με το κοινωνικό γεγονός που συνέβαινε κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της μελέτης καθώς και με το πλαίσιο σύγκρισης; Σε ποιο βαθμό δηλαδή οι αντιλήψεις των παιδιών επηρεάστηκαν από τη στρατιωτική σύρραξη που διαδραματιζόταν εκείνη την εποχή καθώς και από το πλαίσιο αναφοράς (δηλαδή του συγκεκριμένου συνδυασμού εθνικών ομάδων που τους ζητήθηκε να περιγράψουν) μέσα στο οποίο αυτή έγινε αντιληπτή;

Έχει ήδη διαπιστωθεί, τουλάχιστον για τους ενήλικες, ότι τα στερεότυπα μεταβάλλονται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο δημιουργούνται, δηλαδή, σε αυτήν την περίπτωση λόγω του πολέμου στο Κόσοβο καθώς και λόγω του συγκεκριμένου συνδυασμού των ομάδων που συγκρίνονται. Όπως υποστηρίζουν οι Al. Haslam et al (1992), τα στερεότυπα μεταβάλλονται λόγω συγκεκριμένων ή μεγάλων αλλαγών στις δι-ομαδικές σχέσεις, ενώ όταν οι τελευταίες είναι σταθερές, δεν παρατηρείται αλλαγή στο περιεχόμενο των στερεοτύπων. Τα στερεότυπα επίσης μεταβάλλονται λόγω αλλαγών στο πλαίσιο αναφοράς μέσα στο οποίο εξετάζονται.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη το γεγονός ότι τα παιδιά ηλικίας 12 ετών είναι σε θέση να αντιληφθούν μία σύγκρουση ή διαμάχη ανάμεσα σε διάφορες εθνικές ομάδες σε μεγαλύτερο βαθμό από τα παιδιά ηλικίας 6 και 9 χρόνων (Sani et al., in press), μπορούμε να πούμε ότι οι περιγραφές των παιδιών που

συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους Αμερικανούς και τους Γιουγκοσλάβους, επηρεάστηκαν από τις αντιλήψεις τους για το ρόλο που έπαιξαν οι αντίστοιχες χώρες στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Κόσοβο (π.χ. επιτιθέμενος εναντίον θύματος).

Επιπλέον, η απόδοση των χαρακτηριστικών «κυριαρχικός» και «καταδιωγμένος» στους Αμερικανούς και τους Γιουγκοσλάβους αντίστοιχα, καθώς και η περιγραφή κυρίως των Ελλήνων και σε μικρότερο βαθμό των Ιταλών, ως περισσότερο δίκαιων, φιλειρηνικών και δημοκρατικών από τους Αμερικανούς ενισχύει, από τη μια, τη διαπίστωση ότι οι περιγραφές των εθνικών ομάδων επηρεάστηκαν από τις εχθροπραξίες στο Κόσοβο. Από την άλλη, δείχνει ότι τα παιδιά αποδίδουν στις αντίστοιχες χώρες ένα διαφορετικό ρόλο σ' ό,τι αφορά τον πόλεμο, μολοντί ο ρόλος αυτός δεν προσδιορίζεται ξεκάθαρα.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αποτελέσματά μας ενισχύουν την άποψη ότι τα παιδιά μέσω της κοινωνικής κατηγοριοποίησης δομούν το κοινωνικό πλαίσιο, προσδιορίζουν τη θέση τους μέσα σ' αυτό και δίνουν νόημα στις δι-ομαδικές σχέσεις (Sani et al., in press). Επιπλέον, σε συμφωνία με ήδη υπάρχουσες μελέτες, φαίνεται ότι τα παιδιά επηρεάζονται από μία πολεμική σύγκρουση- διαμάχη πολύ περισσότερο από όσο πιστεύουν οι ενήλικες (Myers-Walls, in press), και την κατανοούν με το δικό τους «περιορισμένο» ή μοναδικό τρόπο.

Σε αυτό το σημείο πρέπει ωστόσο να τονιστεί, ότι τα αποτελέσματα που προέκυψαν δε μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε ούτε τους τρόπους με τους οποίους επηρεάστηκαν τα παιδιά ούτε τις πηγές πληροφόρησης μέσω των οποίων επηρεάστηκαν. Σε ποιο βαθμό, για παράδειγμα, οι αντιλήψεις των παιδιών της παρούσας μελέτης επηρεάστηκαν όχι μόνο από το γεγονός του πολέμου αυτού καθαυτού, αλλά και από άλλα στοιχεία του κοινωνικού πλαισίου όπως είναι οι πληροφορίες που τους «μετέδωσαν» κατά τη διάρκεια του πολέμου οι γονείς τους (Myers-Walls, in press), ή οι δάσκαλοί τους (Torney & Morris, 1972) ή τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Hodge & Tripp, 1986-Cairns, 1990); Για να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά χρειάζεται περαιτέρω έρευνα που να στοχεύει στην πληρέστερη κατανόηση των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των παιδιών για έναν πόλεμο που διεξάγεται σε μια γειτονική χώρα και για τον οποίο δεν έχουν άμεση εμπειρία.

Βιβλιογραφία

- Bennett, M., Sani, F., Lyons, E., & Barrett, M. (1998). Children's subjective identification with the group and in-group favoritism. *Developmental Psychology, 34*(5), 902-909.
- Buchanan-Barrow, E., Bayraktar, R., Papadopoulou, A., Short, J., Lyons, E., & Barrett, M. (1999). *Children's representations of foreigners*. Paper presented in the IXth European Conference on Developmental Psychology. Spetses, Greece.
- Cairns, E. (1990). Impact of Television News Exposure on Children's Perceptions of Violence in Northern Ireland. *The Journal of Social Psychology, 130*(4), 447-452.
- Clark, A., Hocevar, D., & Dembo, M.H. (1980). The role of cognitive development in children's explanations and preference for skin color. *Developmental Psychology, 16*, 332-339.
- Damon, W., & Hart, D. (1982). The development of self-understanding from infancy through adolescence. *Child Development, 53*, 841-864.
- Doyle, A.B., & Aboud, F.E. (1995). A longitudinal study of white children's racial prejudice as a social-cognitive development. *Merrill-Palmer Quarterly, 41*, 209-228.
- Hantzi, A. (1997). Continuity and change in theoretical approaches to stereotypes. *Ψυχολογία, 4*(3), 257-265.
- Haslam, S.A., Turner, J.C., Oakes, P.J., McGarthy, C., & Hayes, B.K. (1992). Context-dependent variation in social stereotyping 1: The effects of intergroup relations as mediated by social change and frame of reference. *European Journal of Social Psychology, 22*(3), 3-20.
- Hodge, B., & Tripp, D. (1986). *Children and Television*. Cambridge: Polity Press.
- Lambert, W.E., & Klineberg, O. (1967). *Children's Views of Foreign Peoples: A Cross-National Study*. New York: Appleton Century Crofts.
- McGuire, W.J., & McGuire, C.V. (1987). Developmental trends and gender differences in the subjective experience of self. In T. Honess & K. Yardley (Eds), *Self and Identity: Perspectives across the life span*. London: Routledge.
- Myers-Walls, J. (in press). The parents' role in educating about war and

- peace. In J. Myers-Walls (Ed.), *Families as educators for global citizenship*. New York: Ashgate Publishing Ltd.
- Sani, F., Bennett, M., Agostini, L., Malucchi, L., & Ferguson, N. (in press). Children's conception of characteristic features of category members. *The Journal of Social Psychology*.
- Slaby, R.G., & Frey, K.S. (1975). Development of gender consistency and selective attention to same-sex models. *Child Development*, 46, 849-856.
- Stroebe, W., & Insko, C.A. (1989). Stereotype, Prejudice, and Discrimination: Changing Conceptions in Theory and Research. In D. Bar-Tal, C.F. Graumann, A.W. Kruglanski, & W. Stroebe (Eds), *Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions* (pp. 3-34). New York: Springer-Verlag.
- Tajfel, H., Flament, C., Billing, M.G., & Bundy, R.P. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1, 149-178.
- Torney, J. V., & Morris, D.N. (1972). *Global Dimensions in U.S. Education: The Elementary School*. New York: The Center for War/Peace Studies.
- Χαντζή, Αλ. (1999). Κοινωνική Ψυχολογία. Στο Στ. Βοσνιάδου (Επιμ.), *Εισαγωγή στην Ψυχολογία* (σσ. 17-124). Αθήνα: Gutenberg.
- Yee, M.D. & Brown, R. (1994). The development of gender differentiation in young children. *British Journal of Social Psychology*, 33, 183-196.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει τα στερεότυπα των παιδιών σχολικής ηλικίας για άτομα που προέρχονται από τέσσερις διαφορετικές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Γιουγκοσλαβία). Οι χώρες αυτές ενεπλάκησαν με διαφορετικό τρόπο η κάθε μια στην πρόσφατη πολεμική σύρραξη στο Κόσοβο.

Η συλλογή των δεδομένων έγινε κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων (Μάιος και Ιούνιος, 1999). Ειδικότερα, ζητήθηκε από παιδιά ηλικίας 11-12 ετών, να περιγράψουν τις τέσσερις εθνικές ομάδες βάσει χαρακτηριστικών (θετικών και αρνητικών), τα οποία επιλέχτηκαν από έναν κατάλογο. Για τον εντοπισμό των διαφορών στην περιγραφή των τεσσάρων εθνικών ομάδων χρησιμοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Cochran's Q.

Βρέθηκε ότι, από τη μια, τα παιδιά απέδωσαν στους Αμερικανούς μόνο αρνητικά χαρακτηριστικά και κυρίως εκείνα που υποδηλώνουν ισχύ ενώ από την άλλη, περιέγραψαν τους Γιουγκοσλάβους ως την πλέον ανίσχυρη ομάδα. Επιπλέον, τα παιδιά περιέγραψαν τους Έλληνες ιδιαίτερα θετικά ενώ τους Ιταλούς μάλλον ουδέτερα.

Τα αποτελέσματα ενισχύουν την άποψη ότι τα παιδιά, μέσω της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, δομούν το κοινωνικό πλαίσιο, προσδιορίζουν τη θέση τους μέσα σε αυτό και δίνουν νόημα στις δι-ομαδικές σχέσεις (Sani et al., in press). Επιπλέον, σε συμφωνία με ήδη υπάρχουσες μελέτες, φαίνεται ότι τα παιδιά επηρεάζονται από μια πολεμική σύγκρουση πολύ περισσότερο από όσο νομίζουν οι ενήλικες (Myers-Walls, in press), ακόμα και αν αυτός διαδραματίζεται σε μια άλλη χώρα.

Abstract

The study explores Greek children's stereotyped views of people from four countries which were involved in different ways in the recent conflict in Kosovo: Greece, Italy, United States, Yugoslavia.

Data were selected during the military operations (May and June, 1999). Children (11-12 years old) were asked to describe the four nationalities assigning adjectives from a list which included both positive and negative traits. Data were subjected to a Cochran's Q test in order to identify differences in the descriptions of the different ethnic groups.

It was found that children's description of Americans focused primarily on those traits indicating assertion of power whereas Yugoslavians were described as being the least powerful group. Moreover, stereotypes of Greeks were the most favourable whereas stereotypes of Italians were rather neutral.

The findings support the view that through social categorization children structure the social context, define their place in it and give meaning to inter group relations (Sani, et al, in press). They, also, in accordance with other studies, suggest that children are affected by a conflict much more than adults believe they do (Myers-Walls, in press), even when the latter occurs in a country other than their own.